

Erhart, Adolf

Sovětská diskuse o genetických svazcích kavkazských jazyků

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1956, vol. 5, iss. E1, pp. 198-203

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109844>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

různu na předchozích stránkách). Kniha končí indexem probíraných textů, uspořádaným podle publikací, z nichž P. tyto texty vybral (335—354). Navíc byly zařazeny tři přílohy, a to dvě jazykové mapky (vloženo v obálce) a srovnávací tabulka různých abeced, používaných ve starověké Itálii (před str. 1).

Čtenář však v Pisaniho práci poněkud postrádá souhrnný přehled o genetické příslušnosti jednotlivých probíraných jazyků a nářečí. I když výklady toho druhu hodlá asi autor zařadit do prvního svazku svého souborného díla (Introduzione storico-metodologica e la storia del latino; dosud ještě nevyšel), přece i recensovaný díl čtvrtý, zvláště vychází-li dříve než díl první, měl tento přehled obsahovat. P. si sám tento nedostatek zřejmě uvědomil, jak je patrné z citovaného článku v RHM 1954 (srov. str. 48, pozn. 1; autor v této poznámce článek charakterisuje „jako shrnutí výsledků dlouholeté práce na své knize *Le lingue dell' Italia antica oltre il latino*“), a pokusil se jej napravit aspoň v periodickém tisku.

Antonín Bartoněk

Sovětská diskuse o genetických svazcích kavkazských jazyků. Kavkaz a jeho přilehlé oblasti představují území, jehož etnická a jazyková situace je tak spletitá, jako na málokterém jiném místě zemského povrchu. Žije tu vedle sebe několik desítek národů, národností a kmenů, z nichž každý hovoří jazykem, pro druhé zcela nesrozumitelným. Některé z jazyků této oblasti patří k sousedním velkým jazykovým rodinám (arménština, ossetština a j.); většinu však tvoří jazyky zcela svérázné a izolované. Jisté společné znaky těchto jazyků vedou jazykovědce již od drahé doby ke snaze spojit je všechny v jednu rodinu — t. zv. kavkazskou (nebo ibero-kavkazskou). Rada badatelů však popírá existenci takové rodiny, tvrdíce, že tu máme co činit se dvěma, resp. se třemi nebo čtyřmi samostatnými rodinami. Ještě větší různost názorů vládne v otázce genetických vztahů těchto jazyků k jiným jazykovým rodinám. Kavkazské jazyky byly spojovány již s nejrůznějšími jazyky světa. Nejvíce je rozšířena teorie, že kavkazské jazyky jsou zbytkem prastaré rodiny jazyků, jimiž se mluvilo před příchodem Indoevropanů v celé oblasti Zakavkazí, Malé Asie a severního pobřeží Středoziemního moře. Jiným zbytkem této rodiny prý je izolovaný jazyk Basků v Pyreneích; dále pak jsou k ní počítány všechny více nebo méně známé mrtvé neindoevropské a nesemitské jazyky této oblasti: iberština, etruština, jazyk Pelasgů, protochatština, churritština, urartština, elamština, sumerština a j. Tato teorie existuje již asi 50 let: mezi přední její zastánce patřili A. Trombetti a N. J. Marr; ale i dnes má mnoho stoupenců. — Sovětská jazykověda má přirozeně na těchto otázkách eminentní zájem, již proto, že kavkazskými jazyky se mluví na území SSSR. Také mezi sovětskými vědci nebylo a není jednoty v názorech na genetické vztahy kavkazských jazyků mezi sebou a k jiným jazykovým rodinám: někteří (zejména gruzínští) jazykovědci jsou zastánci t. zv. chetto-iberské teorie (která právě počítá s příbuzenskými svazky kavkazských jazyků s jazyky staré Přední Asie), jiní se k této teorii staví skepticky. Z těch důvodů uveřejnila redakce časopisu *Voprosy jazykoznanija* v ročnících 1954 a 1955 řadu diskusních příspěvků povolaných odborníků k otázce „chetto-iberské“ teorie.

Tato diskuse byla zahájena statí E. A. Bokarcva o úkolech srovnávací jazykovědy kavkazských jazyků (VJ 1954, č. 3, str. 41—53). B. se tu zabývá především otázkou genetické jednoty všech kavkazských jazyků. Podává stručný přehled dosavadních teorií a konstatuje, že tvrzení o této jednotě má stále ještě více méně deklarativní charakter, neboť neexistuje ani srovnávací mluvnice všech kavkazských jazyků, ani srovnávací mluvnice jednotlivých skupin. Za těchto okolností jsou při nejmenším předčasné pokusy o spojení kavkazských jazyků s jinými jazykovými rodinami, především s mrtvými jazyky staré Přední Asie (o nichž většinou víme prozatím jen velmi málo). V tom ohledu kritizuje B. práce jazykovědců jak gruzínských (mezi nimi i A. Čikobavy) tak i západních (K. Bouda a j.). Úkolem kaukasologů je především napsat srovnávací mluvnice jednotlivých skupin kavkazských jazyků, v další etapě pak přistoupit k sestavení srovnávací mluvnice kavkazské jazykové rodiny. „*Theorie o chetto-iberské jazykové jednotě*“ desorientuje kaukasology, odvádí je od řešení naléhavých úkolů jejich disciplíny.“

Známy bulharský jazykovědec V. Georgiev pojal svou statí (VJ 1954, č. 4, str. 42—75) velmi široce: o tom svědčí již její název „*Otázky příbuzenství středomořských jazyků*“. Hned na začátku se G. staví odmítavě k teorii předindoevropské mediterránní jednoty a tvrdí dokonce, že tato teorie stojí v přímé souvislosti s teorií rasistických jazykovědců a archeologů o severoněmecké pravlasti Indoevropanů. Dále probírá G. systematicky jeden „mediterránní“ jazyk po druhém a uvažuje o jeho příbuzenských svazcích. — Baskičtinu pokládá G. za jazyk zcela izolovaný (měl snad příbuzné ve staré Aquitanii). Domnělé shody lexikální a morfologické s jazyky kavkazskými (jak je hledá v poslední době zvl. K. Bouda)

neobstojí před přísnou kritikou. Jsou tu velké rozdíly hláskové nebo významové a kavkazské ekvivalenty jsou čerpány z nejrůznějších jazyků této rodiny. — Basky však patrně nelze pokládat ani za potomky Iberů (ti byli snad hamitského původu). Vedle baskické a iberské zóny byla ve staré Hispanii ještě třetí jazyková zóna — tartessijská. — Co se týče etruštiny, náleží G. k nejrozhodnějším stoupencům indoevropského charakteru tohoto jazyka (napsal o tom celou práci). Etruština je podle něho charakterisována především posunutím souhlásek, jaké nacházíme také v arménštině a v předřeckém indoevropském jazyce (viz dále). V souvislosti s tím zdůrazňuje G. znovu maloasijský původ etruštiny (Etruskové = Trojané). Také neindoevropské elementy v etruštině jsou prý stejného původu jako v maloasijských jazycích (totiž kavkazského). Svá tvrzení ilustruje G. množstvím etymologií (z nichž však jen některé jsou přesvědčivé). — Další odstavce věnuje autor předřeckým jazykům egejské oblasti. Georgiev, jak známo, první rozpracoval teorii o existenci indoevropského osídlení v egejské oblasti ještě před příchodem Řeků; indoevropský jazyk tohoto obyvatelstva (náležející ke skupině satemové a charakterisovaný posunutím souhlásek) je dosvědčen právě jen v jistých řeckých slovech (dříve pokládaných za neindoevropská). Georgieva teorie, zpočátku téměř úplně odmítná, získává stále více stoupenců. — Jazyku krétských nápisů věnuje G. jen krátkou zmínku; pokládal jej tehdy za zcela zvláštní řecký dialekt. Od té doby ovšem luštění minojských nápisů velmi pokročilo a Georgiev se zcela přiklonil k názorům Ventrise a Chadwicka (o tom informovaly čtenáře tohoto časopisu dostatečně stati A. Bartoňka — A4, str. 108—122). — V dalších oddílech zdůrazňuje G. indoevropský charakter maloasijských jazyků: lydštiny, lykijsčtiny a podle všeho i karštiny, jakož i jazyků „hetitské“ skupiny. Zvláštnosti těchto jazyků vysvětluje G. jejich příslušností k t. zv. jižní skupině indoevropských jazyků, k níž vedle všech těchto maloasijských jazyků patřil i „předřecký“ jazyk a etruština (o tom se zmíníme ještě na jiném místě). — O jazyce protochatském praví G., že je nepochybně příbuzný s dnešními jazyky kavkazskými; totéž je pravděpodobné i u churritštiny a urartštiny. Elamštinu a sumerštinu však nelze zatím spojit s žádnou jazykovou rodinou. Neindoevropské prvky v hetitštině atp. je nutno vysvětlovat z protochatštiny, churritštiny nebo vůbec z kavkazských jazyků. — V závěru shrnuje G. jazykovou situaci severního pobřeží Středozemního moře v nejstarším pro nás posížitelném údobí asi takto: západ zabírala zóna pyrenejských jazyků, střed jihoindoevropská zóna, východ pak zóna kavkazská. Indoevropané obývají balkánský poloostrov podle G. již od nepaměti; alespoň tu nelze z toponymiky dokázat žádnou starší ethnickou vrstvu. Vůbec nemůžeme mluvit o nějaké jednotné mediterránní toponymice. Mezi pyrenejskou a kavkazskou zónou nelze dokázat žádné spojitosti. — Nakonec ještě G. vyzdvihuje nutnost sestavení srovnávací mluvnice a etymologického slovníku kavkazských jazyků a osvětlení jejich vztahů k protochatštině, urartštině a churritštině. G. je tudíž rozhodným odpůrcem teorie „mediterránní jednoty“, k vlastní „chetto-iberské“ teorii se však staví spíše kladně.

I. M. Djakonov (VJ 1954, č. 5, str. 43—64) věnuje pozornost především jazykům starověké přední Asie: sumerštině, elamštině, churritštině a urartštině (jsou zde dokonce podány stručné mluvnické skizzy těchto jazyků). Mezi těmito jazyky lze sice nalézt několik morfoloických i lexikálních shod, na druhé straně jsou však mezi nimi tak hluboké rozdíly, že není možno mluvit o jedné jazykové rodině, nýbrž o čtyřech různých jazycích: sumerském, elamském, protochatském a o rodině churritsko-urartské. Tím méně lze mluvit za současného stavu bádání o velké rodině chetto-iberské, jež by zahrnovala vedle těchto jazyků i dnešní jazyky kavkazské. Toliko protochatský jazyk patrně souvisí s kavkazskou rodinou (se skupinou kartvelskou a abchazo-čerkeskou). — Podobnosti gramatické struktury (ergativní stavba a p.) nestačí naprosto k důkazu příbuznosti, k tomu je zapotřebí shod v základním slovním fondu a v konkrétních morfémech. A ty zde chybí. Pokud se i vyskytují lexikální shody, chybí u nich zákonitost hláskových responsů. — Djakonov nevykládá možnost, že v budoucnosti se podaří dokázat spojitost kavkazských jazyků s jazyky staré Přední Asie. Množství faktů historických, archeologických, ethnografických a anthropologických totiž ukazuje na genetickou spojitost dnešního obyvatelstva Zakavkazí se starými národy Přední Asie. V oblasti prastarých zemědělských kultur, jakou je Přední Asie, není hluboká jazyková diferenciacie jevem překvapujícím (naproti tomu u pasteveckých národů se udržuje jazyková jednotna mnohem lépe: na př. u Turkotatarů). Nejprve však musí býti všechny tyto jazyky (jak živé kavkazské, tak i mrtvé předasijské) důkladně prozkoumány; za dnešního stavu bádání má teorie jejich jednoty apriorně-deklarativní charakter.

Stát I. M. Dunajevské (VJ 1954, č. 6, str. 62—79) je jakýmsi doplňkem k předcházející stati Djakonovové: zabývá se maloasijskými jazyky, jež D. ve svém diskusním příspěvku zcela pomínil. Je tu zdůrazněn indoevropský charakter hetitštiny (nesitštiny podle D.), luvijštiny, palajštiny, hieroglyfické hetitštiny, lykijsčtiny a lyštiny (Dunajevská ilustruje

svůj výklad stručnými skizzami těchto jazyků). Autorka konstatuje vzájemnou blízkost těchto jazyků; je tedy pravděpodobné, že tvoří zvláštní indoevropskou větev — anatolskou (tato koncepce je nyní velmi rozšířena). Zvláštní odstavec věnuje D. neindoevropskému jazyku Protochatů; autorka zdůrazňuje, že tento jazyk nesouvisí s žádnými jiným mrtvým jazykem staré Přední Asie. Zato připouští genetickou spojitost s kartvelskou skupinou kavkazských jazyků. — Za naléhavý úkol v této oblasti pokládá D. důkladné prozkoumání vztahů mezi jednotlivými indoevropskými anatolskými jazyky, sestavení jejich srovnávací mluvnice a etymologického slovníku. V oblasti slovníku je třeba věnovati obzvláštní pozornost těm elementům, jež nejsou doloženy z jiných ide. jazyků, a jež tvoří převážnou část slovní zásoby anatolských jazyků.

Zcela odmitavě se staví k chetto-iberské theorii S. S. Kababadze (VJ 1955, č. 4, str. 65—72). K. polemizuje s hlavními zastánci této theorie, historiky Džanachišvilim a Džanašiovu a s jazykovědcem Čikobavou a poukazuje na některé jejich hrubé chyby, jichž se dopustili ve snaze podepřít tuto theorii (jmenovaní historikové počítali na př. mezi „chetto-iberské“ národy i zjevně indoevropské Skythy a Hetity!). K. kritizuje obzvláště termíny chetto-iberský a ibero-kavkazský, které prý vedou jen k omylům: název Chetťové, chetťský se vžil (v ruštině) pro označení indoevropských Hetitů; termín Iberové patrně nebyl starověkým názvem všech dnešních Kartvelců a kromě toho tento název svádí k zámeně s hispanskými Ibery nebo dokonce k závěrům o příbuzenství kavkazských a hispanských Iberů. — Theorie o předindoevropské jednotě v oblasti Středomoří a Přední Asie byla vytvářena ve 20. letech našeho století (Trombetti, Braun, Marr a j.); za dnešního stavu vědy je možno ji pokládat za překonanou. Obhájci „chetto-iberské“ theorie stojí tedy na zastaralém vědeckém stanovisku.

V protikladu k předcházejícím statím hájí K. V. Lomtadžze ve svém příspěvku (VJ 1955, č. 4, str. 73—82) chetto-iberskou theorii. Především se snaží odporovat kritickým poznámkám E. A. Bokareva stran nedostatečné propracovanosti kavkazské jazykovědy. L. považuje jednotu všech kavkazských jazyků za nepochybnou a prokázanou. Všechny kavkazské jazyky jsou již dnes předmětem vědeckého zkoumání, i když ne ve stejné míře. Také historicko-srovnávací bádání o těchto jazycích již značně pokročilo; hožužel však většina z těch prací nebyla dosud publikována. Proti hlavní námitce svých odpůrců, že totiž dosud nebyly stanoveny zákonité hláskové response mezi jednotlivými kavkazskými jazyky, uvádí L. ten fakt, že důkaz sounáležitosti na př. indoevropských nebo ugrofinských jazyků nebyl podán odhalením hláskových responsů, ale zjištěním morfologických shod. — V dalších odstavcích hovoří L. o některých charakteristických obecných rysech kavkazských jazyků, k nimž patří: druhotný vznik deklinace, formální rozlišování kategorií osob a věcí, ergativní konstrukce přechodného slovesa, hojně užívání praefixů, typický hláskový systém a j. L. uvádí také příklady některých slovních rovníce a hláskových responsů (o těch se ještě zmíníme). Hláskové response mají v kavkazských jazycích mnohem složitější charakter než v indoevropských: jedna a tatáž hláska může mít dvojí respons, při čemž příčina této různosti není zřejmá. — Spojitost kavkazských jazyků s mrtvými jazyky Přední Asie je jazykovým materiálem spíše dosvědčována než popírána (L. tu uvádí řadu společných morfologických rysů kavkazských jazyků se sumerštinou); u některých jazyků (zvl. u protochatštiny) je uznávána téměř obecně. Těmito otázkám je nutno věnovat zvýšenou pozornost a nikoli od nich utíkat.

Diskusní stat J. V. Zycarfa (VJ 1955, č. 5, str. 52—64) se zabývá speciálně otázkou příbuzenství baskičtiny s kavkazskými jazyky. Tato otázka je velmi složitá: jedna z hlavních příčin toho tkví v tom, že jak baskičtina tak i kavkazské jazyky (s výjimkou gruzínštiny) jsou doloženy až z nové doby. Nelze souhlasit ani s těmi, kteří pokládají tuto příbuzenství za samozřejmé, ani s těmi, kteří je kategoricky popírají (jako Georgiev). Vždyť možnost takového příbuzenství připouštěl i A. Meillet! U Basků se klade především otázka, jaký je jejich vztah k starověkým Iberům. Některé zprávy antických autorů (Strabon) oddělují Basky od Iberů; iberské jazykové zbytky se nedají dobře interpretovat s pomocí baskičtiny. Byli tudíž vlastní Iberové spíše původu hamitského. Nicméně prý má ethnonymon Iberi baskickou etymologii a souvisí s názvem kavkazských Iberů. Stejně jsou prý kavkazského původu i některé názvy iberských kmenů (Bastuli a p.). Zycarf tvrdí, že tyto názvy převzali hamitští dobyvatelé od staršího domácího obyvatelstva, jež bylo v příbuzenském vztahu k dnešním Baskům (jako analogon uvádí případ indoevropských Iletitů, kteří také převzali své jméno od neindoevropských autochtonů). Možnost genetických svazků baško-kavkazských není vyloučena tím, že mezi oběma jazyky existují vedle shod i některé hluboké rozdíly. To lze vysvětlit neobyčejně dlouhou vzájemnou izolací těchto jazyků, která je nesrovnatelně delší než na př. u ide. jazyků. Proto můžeme při srovnávání slov počítat i se značnými sémantickými posuny; často bývá původní základ slova

„zastavěn“ všelijakými praefixy a suffixy. Podobně je tomu i s morfologií. — Z toho činí Z. závěr, že hasko-kavkazské příbuzenství je možné. — V dalších odstavcích srovnává pak autor některá baskická slova se slovy mrtvých jazyků staré Přední Asie (sumerskými, urartskými a p.) a říká, že nelze vyloučit ani možnost příbuzenství baskičtiny s těmito jazyky. Indoevropská bariéra, oddělující v balkánsko-egejské oblasti západní Středomoří od Přední Asie, vznikla jistě již v době velmi dávné; přece jen však Indoevropané patrně nejsou praobyvateli této oblasti (jak tomu chce V. Georgiev). Na balkánském poloostrově lze nalézt ještě některé zbytky předindoevropské toponymiky (řeka Ebrós atp.). Z. tedy připouští možnost existence jednotného „středomořského“ substrátu. — Theorie příbuzenství baskičtiny s kavkazskými jazyky je daleko pravděpodobnější než jiné teorie o původu baskičtiny, přesto však zatím zůstává jen nedokázanou hypotézou. Dokazování hasko-kavkazské jazykové jednoty nepatří ještě dnes — jak píše Z. — k naléhavým úkolům baskologů; k těm náleží především sestavení historicko-srovnávací mluvnice a etymologického slovníku baskických nářečí.

Autorem závěrečného diskusního příspěvku (VJ 1955, č. 6, str. 66—92) je známý tbiliský jazykovědec A. Čikobava, který patří k čelným zastáncům chetto-iberské teorie. Jeho stať má převážně polemický charakter: obrací se především proti předcházejícím statím E. A. Bokarcova a S. S. Kakabadzeho, zúčastí i proti Djakonovovi. V první části zdůrazňuje Čikobava, že jednotu všech kavkazských jazyků můžeme dnes pokládat za prokázanou. Na tom nic nemění ta skutečnost, že dosud nemáme srovnávací mluvnici těchto jazyků; také u indoevropských jazyků byla napřed dokázána jejich sounáležitost a teprve o hodně později byla vypracována systematická srovnávací mluvnice. Neodborníka v kavkazské jazykovědě mohou neobyčejně hluboké rozdíly mezi jednotlivými skupinami těchto jazyků při prvním pohledu takřka ohromit. Shody mezi jednotlivými skupinami jsou zase často takového druhu, že se mohou jevit jako výsledek druhotného sblížení. Ale to by byl, jak říká Čikobava, klamný pojem. To, co tyto jazyky sblízuje, je prvotní, kdežto ony hluboké rozdíly jsou druhotného původu. Důkladné historicko-srovnávací studium jednotlivých skupin kavkazských jazyků vedlo již k vysvětlení některých závažných neshod a ukázalo, jaký byl prvotní stav, z něhož se vyvinuly rozdílné jevy nynějších jazyků. Tak na př. některé kavkazské jazyky mají bohatě rozvinutou deklinaci (gruzínština), v jiných je jméno zcela nesklonné (abchazština). Starší stav reprezentuje právě abchazština, kdežto složitá deklinace v gruzínštině a j. se vyvinula až druhotně. Anebo některé kavkazské jazyky neoznačují u slovesných tvarů kategorií osoby, zato však označují u slovesa gramatickou třídu u subjektu, resp. objektu. Jiné jazyky zase označují slovesnou osobu, ukazatel třídy však chybí. Druhotná je v tomto případě právě osobní konjugace, kdežto ona „třídní“ je stará. Ukazuje se, že při zkoumání jednotlivých skupin kavkazských jazyků je velmi často třeba přihlížeti i k faktům jiných skupin: jen tak je možné vyložit některé jevy uvnitř dané skupiny. — Č. dále hájí termín „ibero-kavkazský“, který má podle něho zdůraznit jednotu severokavkazských a jihokavkazských jazyků. — Druhá část statí je věnována vztahům kavkazských jazyků k mrtvým jazykům Přední Asie. Č. upozorňuje, že většina jazykovědců se k této otázce staví kladně. Proti Bokarcovovi (a také proti Djakonovovi) zdůrazňuje aktuálnost této otázky a nutnost jejího řešení. Nejpravděpodobnější je příbuznost kavkazských jazyků s protochatštinou; ale je nasnadě také příbuznost s churritštinou a urartštinou. Není však vyloučena ani příbuznost elamštiny a sumerštiny s kavkazskými jazyky. Námítka, že protochatština a churritština se zdají být jazyky zcela rozdílnými a nemohou tedy oba náležet ke kavkazským jazykům, snaží se Č. vyvrátit poukazem na to, že i mezi dnešními kavkazskými jazyky jsou takové rozdíly a přece je spojujeme v jednu rodinu. Č. odmítá výtku (Kakabadze), jako by počítal také hetitštinu k „chetto-iberským“ jazykům; doporučuje však pro budoucnost, aby se rodina zahrnující jazyky kavkazské, protochatštinu, churritštinu a urartštinu, nazývala „protochettsko-iberská“. Theorie počítající s existencí takové rodiny nemusí ještě předpokládat jednotný mediterránní substrát: ten Čikobava nechce obhajovat (naopak se staví sympaticky k teoriím V. Georgieva). Nakonec zdůrazňuje Čikobava znovu nutnost a aktuálnost vyjasnění otázek prapříbuzenství kavkazských a předoašijských jazyků a v souvislosti s tím potřebu vypracovat metodu srovnávání živých jazyků bez starších památek s jazyky dávno mrtvými.

Redakce Voprosů jazykoznaníja shrnula a zakončila tuto diskusi anonymním článkem (VJ 1956, č. 1, str. 68—73), jehož autor (nebo autoři) se zcela příklání na stranu odpůrců chetto-iberské teorie. Argumenty předkládané ve prospěch této teorie nemohou prý ji zdaleka dokázat. Na př. jevy urartského jazyka jsou srovnávány s jevy jednotlivých kavkazských jazyků. To by znamenalo, že urartština je příbuzná jen s určitou skupinou kavkazských jazyků, nikoli s celou kavkazskou rodinou, a z toho by pak vyplývalo, že kavkazské jazyky jednu rodinu vlastně netvoří. Počítáme-li však s kavkazskou jednotou,

musíme při srovnávání s urartštinou atp. vycházet z této jednoty, t. j. z toho, co je společně všem kavkazským jazykům, z kavkazského prajazyka. Obecné strukturální shody ovšem nemohou dokázat jazykovou příbuznost: k tomu je třeba shod v základním slovním fondu a v konkrétních morfémech. Bezpodmínečně je třeba trvat i v této oblasti na zákonitosti hláskových responsí. Nedošla-li indoevropská jazykověda ke stanovení hláskoslovných zákonů hned v první etapě svého vývoje, neznamená to, že tento postup se musí opakovat i u jiných jazykových rodin. V první polovině minulého století se metoda historicko-srovnávacího zkoumání jazyka teprve vytvářela, dnes však již máme tuto metodu vypracovanou a můžeme uplatňovat bohaté zkušenosti indoevropistiky při zkoumání jiných jazykových rodin. Jen důsledné uplatnění historicko-srovnávací metody (vedoucí k rekonstrukci prajazyka) může dokázat sounáležitost „chetto-iberských“ jazyků. — Na druhé straně však by nebylo správné vyhýbat se řešení těchto otázek. Hlavním předpokladem ke konečnému rozřešení problému „chetto-iberské“ jednoty je (jak svorně konstatovala většina účastníků diskuse) důkladné prozkoumání jak mrtvých jazyků staré Přední Asie, tak zvláště živých jazyků kavkazských. Právě na tomto poli má sovětská jazykověda neomezené možnosti. Je třeba zintensivnit vědeckou práci v oblasti kavkazských jazyků; diskuse, která právě proběhla na stranách VJ, sehrála v tomto směru jistě nemalou úlohu.

*

I když diskusní články, uveřejněné ve VJ, měly převážně informativní, příp. polemický charakter, přece jen přinesly mnoho nového a zajímavého, zvláště pro ty, kteří se kavkazskou jazykovědou přímo nezabývají. Jde zde totiž o otázky, které se bezprostředně týkají také jiných oborů, a to nejen jazykovědných (jako indoevropistiky), ale i historických. Předně jsme se z diskusních statí dověděli o současném stavu kavkazské jazykovědy. To je obor velmi obtížný, v němž se vyzná jen velmi omezený kruh specialistů. Je samozřejmé, že nejvíce se těmito otázkami zabývají v samotné Gruzii, ale práce tamějších jazykovědců se často nedostanou do rukou zahraničních odborníků. — Ze statí E. A. Bokareva, K. V. Lomtatidze a A. S. Čikobavy je vidět, že kavkazská jazykověda je stále ještě tak říkajíc v plénkách. Nejlépe to vidíme u slovních rovnic a hláskových responsí. Zarážející je již tvrzení, že vlastní kořen slov v kavkazských jazycích sestává z jediného konsonantu, k němuž přistupují determinativní suffixy (ale ty již mohou být v různých jazycích různé). Tak Lomtatidze uvádí mezi jiným tyto rovnice: gruz. *da-t-w-i*, svansky *de-šd-w* — abchaz. *a-m-š* (medvěd). „Kořenem“ těchto slov je prý gruz. *t*, svan. *šd*, abchaz. *š* (hlásky prý si zákonitě odpovídají). Nebo gruz. *q-w-t-iw-i* — avar. *ra-še-a* (kost); „kořen“ gruz. *q-w* — avar. *ts* atp. Takováto atomisace slov v řadu jednohláskových elementů nepůsobí dobrým dojmem; slovní rovnice, v nichž je společná jediná hláska, vypadají pak pramálo přesvědčivě. — V každém případě zbývá ještě vykonat velmi mnoho práce, než bude moci být sestavena srovnávací mluvnice kavkazských jazyků (Čikobava se zmiňuje na jednom místě, že v Tbilisi se pracuje na „Úvodu do srovnávací mluvnice ibero-kavkazských jazyků“). Není vyloučeno, že se nakonec ukáže, že tyto jazyky přece jen netvoří jednotu.

Velmi užitečné jsou stručné popisy jazyků staré Přední Asie, jež podává ve své statii Djakonov. Je totiž velmi těžké najít bližší informace na př. o urartštině; studie o těchto jazycích jsou roztroušeny po časopisech, pro nás většinou nepřístupných. — Co se týče příbuzenských svazků těchto jazyků s Kavkazem, je vidět jasně, že i dřívější horliví zastánci takových teorií se na tyto otázky dívají stále střízlivěji. Příbuzenské svazky jsou všeobecně předpokládány u protochatštiny, většinou také u churritštiny a urartštiny, kdežto o sumerštině a elamštině se mluví jen velmi opatrně. Ještě větší skepse vládne — jak se zdá — v otázce předindoevropské mediterránní jednoty. Tato jednotka je vskutku velmi nepravděpodobná, již vzhledem k velmi rozsáhlé prostora Středomoří. V tomto směru je nutno souhlasit s názory V. Georgieva. Článek tohoto významného bulharského indoevropcey je snad nejcennějším a nejoriginálnějším příspěvkem celé diskuse (na diskusní příspěvek z r. 1954 do jisté míry navazuje článek Problém vzniku indoevropských jazyků, VJ 1956, č. 1, str. 43—67). Některé názory, vyslovené v Georgievových člancích, je ovšem nutno přijímat *cum grano salis*. Z extrému, do něhož upadali někteří dřívější badatelé, když vysvětlovali kdejaké řecké slovo jako substrátové — neindoevropské, kdejaké místní jméno na Balkáně a v egejské oblasti jako předindoevropské, přechází G. do druhého extrému, do jakési „indoeuropomanie“, když se snaží tato slova vyložit za každou cenu jako indoevropská. Autochthonismus Indoevropanů v egejské oblasti nelze zdaleka pokládat za dokázaný, stejně ani existenci uzavřené jihoindoevropské skupiny jazyků. Jde tu spíše o negativní dělení, neboť G. sem řadí ty jazyky, jež nelze dobře zařadit do běžného schématu indoevropských dialektů. O „anatolských“ jazycích (s výjimkou klinopisné hetitštiny) víme zatím poměrně velmi málo, předřecký indoevropský jazyk zůstává stále ještě

do značné míry jen jazykovědnou fikcí a indoevropský charakter etruštiny je sporný. — Názory o těchto věcech jsou dnes ve stálém pohybu; názorným příkladem toho je překvapující rozluštění lineárního písma B. Další objevy v tomto směru (nálezy nového materiálu v Řecku a v Malé Asii, rozluštění lineárního písma A atp.) mohou Georgievovy teorie potvrdit, ale mohou také leccos z nich ukázat jako nesprávné. Tím nemá být nikterak snížena cena Georgievových prací. Jsou to práce průkopnické, ukazující nové směry a metody bádání; u takových prací se dají vždy očekávat pozdější korektury názorů.

Adolf Erhart

Johannes Friedrich, Entzifferung verschollener Schriften und Sprachen. Wissenschaft, 51. Band. Springer-Verlag, Berlin—Göttingen—Heidelberg 1954. Stran VI + 714 (s 73 obrazovými ukázkami v textu a s mapkou).

J. Friedrich se v této své práci se zdarem pokusil shrnout všechno, co bylo začátkem roku 1953 známo o stavu v luštění neznámých písem a jazyků starověkého Orientu i středního a východního Středomoří. Nejpropracovanější částí Friedrichovy knihy je přitom kapitola první, pojednávající o dosavadních velkých úspěších v luštění písem a jazyků starého Orientu a zahrnující egyptská písma hieroglyfická (4—27; obsažen je i výklad o písmu z Meroe), různé druhy písma klinového (27—72; každému z jazyků, které byly psány některým z těchto druhů, je věnován zvláštní oddíl; nejvíce místa zabírají výklady o staré perštině, babylonštině a klinopisné hetitštině) i písmo hieroglyfických Hetitů (72—84; k pokusům Hrozného tu autor zaujímá opatrné, i když ne zcela odmítavé stanovisko).

V této části svého díla — až snad na výklad o hieroglyfické hetitštině — stál autor na poměrně dosti pevné půdě a mohl celkem bez podstatnějších pochybností přijímat výsledky, jichž věda, pracující na těchto problémech již více než sto let, zatím dosáhla. S daleko většími obtížemi se však F. setkával v druhé a čtvrté kapitole práce, t. j. v těch jejích částech, kde se jedná o písmech a jazycích, které dosud méně nebo více vzdorují interpretačnímu úsilí badatelů. Zde byla zcela namísto skepse, a tu také autor ve všech tamních výkladech důsledně projevuje. Plným právem se tu většinou omezuje jen na fakta objektivního rázu (údaje o dokladovém materiálu, ukázky textů, dějiny problému); ale i tam, kde uvádí německé překlady ukázek, případně i s gramatickými výklady, jde mu obvykle jen o to, aby lépe ilustroval charakter písma, jazyka i dochovaných textů, a nikterak se přitom nesnaží přesvědčit čtenáře o bezvýhradné správnosti těchto překladů, resp. výkladů.

Druhá kapitola obsahuje — po krátkém úvodním slově (84—86) — oddělené výklady o luštění neznámých jazyků, psaných neznámým písmem (86—102: jazyk maloasijských Lyků; lydština; jazyk pamfylského města Side; jazyk starých Numidů); dále výklady o luštění neznámých písem, skrývajících nějaký známý jazyk (102—112: písmo kyperské [řečtina], písmo protobyblické [foiničtina]); a konečně takové případy, kdy jde o interpretaci textů, psaných známým písmem, ale v neznámém jazyce (113—123: etruština [tento problém si zasloužil úplnějšího a přesnějšího výkladu], jiné jazyky staré Itálie [osko-umberština, venetština, messapština], jazyk Frygů). V třetí kapitole (123—128) jsou probírány metodické principy luštění. Tato partie je obsahově velmi cenná, měla však být zařazena na jiné místo, nejlépe snad na konec spisku, neboť dosti násilně odtrhuje od druhé kapitoly kapitolu čtvrtou (128—140); ta obsahuje „několik příkladů dosud nerozluštěných písem“ a v podstatě se svým obsahem od výkladů z druhé kapitoly celkem neliší. Autor v ní probírá písmo sinajské, kréto-minojské, karské a protoindické [zde i u písma kréto-minojského podrobuje F. vážné kritice Hrozného pokusy o interpretaci těchto písem, založené na pouhé vnější podobnosti se znaky písma hieroglyfických Hetitů].

Většina informací, které autor v druhé i ve čtvrté kapitole podává, platí dodnes celkem bez podstatných změn. Značně však již zastaraly Friedrichovy výklady, věnované kréto-minojskému písmu. To se podařilo v r. 1952 rozluštit mladému anglickému badateli M. Ventri-sovi, a dnes lze již považovat za zcela prokázané, že se pod tímto písmem skrývá starý řecký dialekt (přesnější informace viz v mém článku Nynější stav v luštění „krétského“ lineárního písma B, SPFFBU A 4 [1956], 108—122).

Friedrichova práce je uzavřena stručnou bibliografií (141), věcným indexem (142—146) a přehlednou mapkou starého Orientu (147). Text knihy doprovázejí četné ilustrace (fotografie, faksimilia a normalisované přepisy dokumentů, přehledné tabulky jednotlivých písemných systémů a j.) a činí z dílka — v plném souladu se srozumitelným slohem autorových výkladů — velmi poučnou a instruktivní práci jak pro úplné laiky tak i pro odborníky z příbuzných oborů, kteří hledají rychlé poučení o složitě problematické dnes už zapomenutých písmech a jazycích.

Antonín Bartoněk